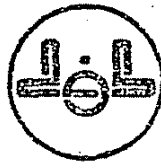

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DIYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ ÜÇ AYLIK DERGİ

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 1986

CİLT : XXII - SAYI : 3

HACCIN SOSYOLOJİK İZAHİ

Yrd. Doç. Dr. Eyyüp SANAY

İslâm, beşeriyetin akıl ve tecrübe sınırları içinde ahenkli bir şûra dayanan ilâhî talimat manzumesidir. İlmî esaslara göre incelenebilir. Araştırmacı, bu incelemeyi, daima, yüksek bir manevî haz ve heyecanla çıkar ve incelemesi sırasında akli ilkelerin hiç zorlanmadığını da görür.

İslâm dinî, yalnızca Allah'a ibadetle ahirete yönelmiş bir özellik değil, bilakis koyduğu esaslarıyla hem dünyaya ve hem de ahirete yönelik bir özellik taşır. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: "Allah'ın sana ihsan ettiği şeylerle (hasse ve kuvvetlerle) âhret saadetini ara; dünyadan da nasibini unutma"(1).

Hız. Muhammed de şöyle buyurmaktadır: "Hayr'ınız, ahireti için dünyasını, dünyası için ahiretini terketmeyip, her ikisine birden sarılan (her ikisini birleştiren) ve insanlara yük olmayandır"(2).

Bu nedenle İslâm Dinî; insanın dünyaya ait bütün işlerini de konu edinir ve insanın sosyal hayatıyla ilgili bütün meseleleriyle meşgul olur, İslâmın bütün emir ve yasakları, beşeriyetin dünya ve ahirette huzur, sükûn ve barışına, refah ve saadetine yöneliktir. Bu suretle, beşeriyetin dünya ve ahiret saadeti ni sağlamaktır.

Beşeriyetin mutluluğuna vesile islami emirlerden biri de Hacdır.

Hac sözlükte; çok önemli bir iş yapmaya niyet ve kast anlamına gelir.

Dinde; İhrama girerek Zilhicce'nin 9 ncu gününde Mekke'nin kuzey doğusunda Arafat denilen yerde vakfe yapmak, Zilhicce'nin 10 ncu günü Mina denilen yerde temsili büyük geytanı taşıdıktan ve kurbanı kesdikten sonra, Kabeyi usulüne uygun olarak tavaf etmek; Safa ve Merve tepeleri arasında say etmektir.

Haccetmek, kulun Allah'ın "haccedin" emrine uymasındır. Kul, bunu yapmakla manevî kirlilerden temizlenir; geçmiş günahları bağışlanır. Nitekim Hz. Muhammed "Kim şartlarına uygun olarak hacceder, onu çirkin ve günah sayılan şeylerle kirletmezse, o kimsenin geçmiş günahları bağışlanır" buyurmaktadır.

Hac, bu manevî bir başka ifadeyle ahirete yönelik karakterinin yanı sıra, terbiyevî, sosyal, ekonomik ve politik bir görünüm arzeder.

Hac, terbiyevî bir fonksiyona sahiptir. Bu fonksiyon hem ferdi ve hem de ictimai hayatta etkisini şiddetle hissettirir. Hac yolculuğuna çıkacak kimsenin, her şeyden önce, helâl kazanılmış servete sahip olması gerekmektedir. Haram kazanç-

(1) Kasas Sûresi, Âyet 77.

(2) Ahmet Hamdi Akseki, İslâm s. 364.

la yapılan haccın kişiye bir faydası yoktur. Hz. Muhammed'in şu iki Hadisleri bu esası ifade etmektedir :

Ebü Hüreyre (r.a.) dan : "Hacı helal kazancıyla haccetmek maksadıyla bineğine ayağını atarken yüksek sesle (Lebbeyk Allahümme lebbeyk) derse, semadan bir münadi; 'Lebbeyk ve Saadeyk' (Allah haccını kabul etsin, amelini makbül, üzerine rahmetini bol, duana icabet ve seni mesut etsin), azığını temiz kilsin, bineğini helâl haccın mebrurdur', der".(3)

"Haram kazançla haccetmek isteyen kimse, bineğine ayağını atarken, yüksek sesle 'lebbeyk' derse, semadan bir münadi: 'Lâ lebbeyk ve lâ saadeyk' (duan kabul olunmasın, Allah'ın rahmeti seni bulmasın) Çünkü haram azıkla yapılan hac mebrur değildir, kabüle şayan olmaz. Üzerine Allah gadabını ve cezasını artırmaktan başka bir faydası yoktur"(4).

Bu esas kişiyi kazancında doğru olmaya sevkeder. Doğruluk kişinin Rabbına, nefesine ve başkalarına karşı yükümlülükleri olduğunun şuurunda olması ve bütün iş ve hareketlerinde bu şuurla dürüst hareket etmesidir. Ancak bu dürüstlüğü kendisini Cennete ulaştıracağını bilen kişi, yalancılıktan, dolandırıcılıktan, ihtikârdan, rüşvetten veldhasıl her türlü çirkin işlerden uzak durur. Kişi ibadetleriyle, Allah'ın emir ve yasaklarına uya uya, her geçen gün biraz daha olgunlaşır ve nihayet "Mülk ancak Allah'ındır" ilâhî hükmünün şuuruna ve olgunluğuna vararak, Allah yolunda varından yoğunundan vazgeçebilecek bir ahlâki olgunluğa erişir. Ve sonunda bu olgunluk ma'seri (kollektif) şuur

halinde Hac esnasında en güçlü bir şekilde tezahür eder.

Dil, renk, ırk ve coğrafi bölge farklılıklarına rağmen, dünyanın her tarafından gelerek Mekke'de toplanan müslümanlar, tek bir yürek, tek bir şuur haline gelmiştir. Ferdî şuurular kalkarak, onun yerini kollektif şuur almıştır. Tek tek amaçlar birleşmiş ve bir vücut halinde aynı merkez etrafında dönmektedir. Bu şuurla her şey, tam bir nizam ve intizam içinde sürer: Kavga, çekişme, itişme ve kakışma, satasma ve rahatsız etme görülmez. Çünkü herkes Allah'ın emri uyarınca O'nun razı olacağı biçimde hareket etmek azım ve gayreti içindedir. Allah buyuruyor :

"Hac ayları bilinen aylardır. İşte kim o aylarda haccı, ihrama girerek kendine farz yaparsa, artık hacda kadına yaklaşmak, günah yapmak ve kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. Bir de Hac yahut ahiret için azık edinin. Muhakkak bu azığın hayırlısı takvadır. Ve ey akli tam olanlar Ben'den korkun"(5).

Hacceden kişi Hz. Muhammed'in şu müjdesine mazhar olmak ister, tabii. "Bir kimse Allah rızası için haccederse, hacda kadına yaklaşılmaktan, yahut kötü söz söylemekten, günah işlemekten ve kavga etmekten sakınırsa, o kimse günahlarından anasından doğduğu gün gibi çıkar, temizlenir"(6).

Hac ibadeti, oldukça uzun süren bir ibadettir. Bu zaman zarfında kişi belli iyi alışkanlıklar kaza-

(3) Et-Terğîb ve 't-Terhîb, 2/179.

(4) a.g.e., 2/180.

(5) Bakara Sûresi, Âyet 197.

(6) Buhari, 2/133.

nır ve çirkin alışkanlıkları, varsa, onlardan da uzaklaşır. Hac ibadeti süresince islah-ı nefis etmiş olan kişiler, cemaat suuru içinde Cenab-ı Hakkın nimetlerine mazhar olmuş olan Peygamberler, siddikler, şehitler ve diğer iyi kimselerin, Allah'ın emirlerine itaatta göstermiş oldukları azimlerini hatırlarlar; din yüklerinin ihtiram gösterdikleri ve Cenab-ı Hakkın lutuflarına, kudretine delalet eden âyetleri görürler; Cenab-ı Haktan hep birlikte başışlanma dilerler. Böylece temizlenen kişi çevresiyle bütünleşir.

Değişik değer hükümlerine sahip bu insanlar; hac süresince karşılıklı etkileşim içindedirler. Başlangıçta birbirine tamamen yabancı ve hatta birbirinin değer ve normlarını yadırgayan bu kişiler arasında çok kısa zaman içinde bir etkileşim ve iletişim başlar. Birbirlerini, anlamaya başlarlar. Mukaddes topraklarda toplanan bu kişiler arasındaki iletişimi, dil temin edemez. Zira her birinin ayrı dili vardır ve çoğunlukla birbirlerinin dillerini anlamazlar. Buna rağmen aralarında karşılıklı ve çok rahat bir iletişimin kuruluverdiği hemen göze çarpar. Aralarındaki bu iletişimi kuran vasıta, hepsinin sahip olduğu müsterek duygu, düşünce ve amaç birliğidir. Böylece birbirlerini daha yakından ve daha iyi anlama imkanı bulan dünyanın çeşitli toplumlarına mensup müslümanlar, bir birlerine kendi kültürlerini, değerlerini ve tabii bu arada kendi normlarını da aktarırlar. Bu durumda kişi ihtiyarı veya gayri ihtiyarı kendinin dışındaki toplumların davranışları, hareketleri, yiyim, giyim, oturma, kalkma, konuşma biçimleri hakkında bilgi edinirken, aynı zamanda kendi kültür un-

surlarını teşkil eden unsurları da ihtiyarı ve gayri ihtiyarı olarak onlara tanıtmış olur. Ülkesine döndükten sonra bile yıllarca oralarda gördüklerini anlatması, onun olayların ne kadar çok etkisinde kaldığını gösterir.

Çetin tabii çevre şartları karşısında güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma kurulur. O kadar ki Haccın dışında hiç bir olay veya olguda çok çeşitli toplumlara mensup insanlar arasında böylesine güçlü ve kendiliğinden oluşuvermiş bir dayanışma ve yardımlaşmaya rastlamak imkansızdır. Kâbedeki tavaf esnasında, Arafat'daki vakfe esnasında, Mina'daki şeytan taşlama esnasında maşeri (kollektif) suur artık zirve noktasına ulaşır; gözlemciyi bir noktada hayret ve şaşkınlık içerisinde bırakacak kadar görkemli ve büyüktür. Bu anlarda fert artık tamamen benliğinden sıyrılmış, milyonlarca insan bir "ben" gibidir.

Arafat yolunda, Mina ve Müzdelife yollarında, çölin kızgın güneşi altında hacıların hem kendi nefislerine karşı gösterdikleri tahammül ve hem de birbirine karşı olan tutum ve davranışları, mevcut psikolojik ve sosyolojik açıklamaların sınırlarını aşmaktadır. Ashında hacım bu yönü insan zihninin bulduğu bütün ölçüleri aşmaktadır.

Kendini anadan doğmuş gibi zinde ve temiz hisseden hacılar nihayet kazanılmış yeni alışkanlıklar, güzel huylar ve değerlerle yurtlarına dönerler ve günlerce ve hatta yıllarca oraların hatıralarını anlatmakla bitiremezler ve hep bir daha oraya gidebilmemenin özlemi ve hasreti içinde yaşarlar.